

Дудченко Володимир

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри кафедра професійної та спеціальної освіти.

Навчально-реабілітаційний Заклад Вищої Освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

vds90565@gmail.com

Загалевиц Валентина,

магістр педагогічної освіти, викладач історії,
спеціаліст вищої категорії

Навчально-реабілітаційний Заклад Вищої Освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

zagalevich.valya@i.ua

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Об'єктом наукової розвідки постають психолого-педагогічні процеси формування нової соціокультурної реальності динаміки української нації в умовах російсько-української війни, соціокультурних феноменів української духовної культури, на етапі формування нової військово-політичної, морально-етичної буттєвості. Наша мета - дослідження теоретико-методологічних та психолого-педагогічних категорій феномену соціальної педагогіки з урахуванням спеціальної педагогічної діяльності, під якою розуміємо соціокультурні процеси залучення всієї громади, в тому числі й осіб зі спеціальними освітніми потребами, людей з інвалідністю до духовно-політичного життя і життєдіяльності держави. У перший шерег слід

сфокусувати увагу на тих акторах соціальної діяльності, котрі мають проблеми фізичному чи психосоматичному розвитку (ВПО, ветеранах війни, волонтерах). Це призводить до рефлексії і використання методів, які допомагатимуть кожному громадянину, дитині, студенту з особливими освітніми потребами повноцінно приймати участь в політико-соціальному житті держави в умовах російської агресії і геноциду української нації.

Ключові слова: психолого-педагогічні аспекти; моральні цінності; особи з особливими потребами; гуманізація; інклюзивна педагогіка, російська агресія.

Annotation. The object of scientific research is the psychological and pedagogical processes of forming a new socio-cultural reality of the dynamics of the Ukrainian nation in the conditions of the Russian-Ukrainian war, socio-cultural phenomena of Ukrainian spiritual culture, at the stage of forming a new military-political, moral and ethical existence. Our goal is to study the theoretical, methodological and psychological, and pedagogical categories of the phenomenon of social pedagogy, taking into account special pedagogical activity, by which we understand socio-cultural processes of involving the entire community, including people with special educational needs, people with disabilities to spiritual and political life and the life of the state. First of all, attention should be focused on those actors of social activity who have problems with physical or psychosomatic development (IDPs, war veterans, volunteers). This leads to reflection and the use of methods that will help every citizen, child, and student with special educational needs to fully participate in the political and social life of the state in the conditions of Russian aggression and genocide of the Ukrainian nation.

Key words: psychological and pedagogical aspects; moral values; persons with special needs; humanization; inclusive pedagogy, Russian aggression.

Вступ. Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Пріоритетними напрямками психолого-педагогічної науки, в новопосталих реаліях розвитку соціогуманітарної царини в Україні, в умовах режиму воєнного стану і мобілізації, в

післявоєнний період постають ідеали гуманізму та емпатії. У суспільно-політичних взаєминах це набуває першочергового значення в річці формування педагогіки духовності для студентів, здобувачів з особливими освітніми потребами. Актуалізація означеної проблематики обумовлена перетворенням духовних, патріотичних цінностей на один з ключових культурних імперативів формування патріотизму, інклюзивної освіти, як процесу активного залучення людей з особливими потребами до активного політико-соціального життя країни у воєнний та поствоєнний періоди.

Аналіз останніх досліджень, з яких започатковано розв'язання означеної проблеми. Формуванню теоретико-методологічних досліджень української і світової педагогічної думки сучасної цивілізації, крізь методологію філософії освіти, як варіанту розвитку інформаційного суспільства, присвятили свої дослідження Петер Дракер, Е. Тоффлер, Ф. Уебстер, П'єр Тейяр де Шарден, Альберт Швейцер, Макс Шеллер тощо.

Значний доробок в розробку проблем філософії освіти, психології зроблений такими мислителям, як Мартін Бубер, Макс Шелер, Хосе Ортега –і- Гассет, Еріх Фромм, Віктор Франкл, Ханна Арендт. Базовою ідеєю цих мисленників є те, що людина освічена на зламі століть, в умовах випробувань і військової експансії виявилась нездатною подолати екзистенційні кризи життя, зокрема глобальні, тому їй на зміну повинна прийти людина духовно піднесена.

Плідну аналітико-педагогічну роботу з висвітлення аспектів функціонування філософії освіти, в річці педагогіки духовності, здійснено українськими науковцями. Проблеми дослідження філософсько-педагогічної парадигми проаналізовані в роботах В. Андрущенка, В. Астахової, В. Вікторова, Л. Горбунової, Д. Дзвінчука, В. Кременя, В. Кудіна, В. Кушерця, В. Лугового, М. Лукашевича, В. Лутая, М. Михальченка, С. Ніколаєнка, В. Огаренка, Б.С.Братусь та більш широкого загалу українських мисленників і педагогів .

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття, актуальність проблеми. Первинні міфологічні, протофілософські, метафізичні, містичні, поза наукові, конструкції філософії освіти в умовах спеціальної освітньої діяльності виявилися неспроможними комплексно генерувати сучасні духовні і соціокультурні процеси в українському суспільстві, яке потерпає від російської навали четвертий рік поспіль. У новопосталих реаліях війни і військового стану вимальовується вимога формування нових принципів соціогуманітарного дискурсу, нових методів і підходів до феномену суспільства заснованого на знаннях і гуманізмі, педагогіки духовності, створення нових наукових та освітніх програм, моделей філософії освіти і виховання молодих українців на засадах патріотизму і любові до Батьківщини.

Дискурс, діалог в проблемному полі філософії освіти припускають, що отримані і згенеровані знання повинні бути «людино мірними», гуманістичними, емпатійними, тобто звучати на одному регістрі з фундаментальними положеннями відносно матеріального буття людини та її духовного буття, культурної і релігійної ідентичності, духовної сутності, філософії освіти для людей з особливими потребами, ветеранами і волонтерами.

Мета та завдання статті. Переосмислюючи дану проблематику ми спробували збагнути роль освіти та виховання в інтеграційних процесах у сучасному глобальному світі, під якими ми розуміємо сукупність процесів, спрямованих на консолідацію світового ліберального співтовариства, з метою протидії зовнішнім і внутрішнім деструктивним чинникам, насиллю і військовій агресії путінського режиму.

Виклад основного матеріалу дослідження із зазначенням методів та повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Ми переконані, що психолого-педагогічні аспекти формування особистості — це складний, багатогранний процес, що розглядається на перетині психології та педагогіки. Станом на 2026 рік основними аспектами цього процесу є:

До першого шерегу відносять **психологічні аспекти**.

Внутрішні чинники: процес формування базується на індивідуально-типологічних властивостях (темперамент, задатки) та розвитку самосвідомості і самосвідомості.

Провідна діяльність:

Відповідно з віковою психологією, особистість розвивається через специфічні для кожного етапу види діяльності: гру (дошкільнята), навчання (молодші школярі), інтимно-особистісне спілкування (підлітки).

Кризи розвитку:

Психологія розглядає вікові кризи в умовах російсько-української війни як необхідні точки росту, де відбувається переоцінка цінностей та формування нових особистісних новоутворень патріотичного штибу.

Педагогічні аспекти.

Цілеспрямований вплив: На відміну від хаотичної соціалізації, психолого-педагогічна наука забезпечує організований процес виховання та навчання, спрямований на передачу соціокультурного досвіду нації .

Роль середовища: Створення сприятливого психолого-освітнього простору та мікроклімату в колективі, що стимулює розвиток позитивних якостей здобувача.

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія: Сучасна психолого-педагогічна парадигма 2026 року робить акцент на партнерстві між педагогом та учнем, де дитина є активним актором власного розвитку, а не об'єктом впливу і маніпуляцій.

Інтегровані чинники (психолого-педагогічні).

Соціалізація: Процес засвоєння індивідом системи знань, умінь, навичок, норм і цінностей, що дозволяють йому активно функціонувати в суспільстві.

Індивідуалізація: Педагогічне врахування психологічних, інтелектуальних, емоційно-вольових особливостей кожної дитини (диференційований підхід).

Мотивація: Педагогічне стимулювання внутрішніх психологічних спонукань до самовдосконалення, пізнання та розвитку.

В умовах російсько-української війни, «дивна» позиція адміністрації Д.Трампа, покрита мороком січнева переговорна позиція в Абу-Дабі, нерішуча політика європейських лідерів у 2026 році з підтримки нашої країни загострюють проблеми збереження державного суверенітету і територіальної цілісності нашої Батьківщини. Стратегія консолідації української нації, проблеми духовної єдності суспільства в умовах військової агресії РФ належать до стратегічних як у плані геополітичної політик, теоретико-пізнавальної рефлексії, так і щодо суспільно-політичної практики, політичних реалій дії воєнного стану і мобілізації сьогодення.

Адаптивна властивість пристосовуватись до психологічних, культурних змін і трансформацій в полікультурному просторі, в умовах військових дій, як предмет соціокультурної динаміки, в реаліях військової агресії і загрози повсякденної реальності втрати рідних і близьких викликає зацікавлений інтерес серед студентської молоді і молодих науковців світової спільноти, ветеранів російсько-української війни, небайдужих громадян Європи і світу загалом. Особливість будь-якого соціокультурного феномену, як і його теоретично-практичне наповнення, екстраполюють теоретичні дискурси із практичним досвідом і трансформаціями самого предметного пласту об'єктивованої теорії і практики повсякдення воєнного стану і мобілізації. Об'єктивація якої продукує здатність конструктивного збагачення саме ключових розбіжностей в соціокультурній реальності і розвиток сенсу самого явища вже на рівні усвідомлення його онтологічних процесів буття нашої держави в умовах гібридної і гарячої фази воєнних дій, які тривають з лютого 2014р. Під час дії воєнного стану і мобілізації соціокультурні пріоритети духовного і психологічного аспектів педагогічної теорії і практики є продуктом науково-педагогічної синергії раціональних, емпіричних досліджень та їх духовного осмислення в рамках визначених педагогічних і соціально-філософських дискусій.

Новопостала реальність сучасної військово-політичної ситуації в нашій державі зокрема і глобальному світі в назагал, «екстравагантна» поведінка

президента Трампа і його адміністрації під час саміту в Давосі (січень 2026р), виступи віце-президента Джей Ді Венса на безпековій конференції (лютий 2025 р., Мюнхен), безрезультатні багатомісячні перемовини адміністрації США з московським очільником на початок осені-зими 2026р. вимагають перегляду цінностей, цілей, змісту, стратегії і тактики, технологій діяльності і спілкування в психолого-педагогічному річищі.

Переорієнтація фокусу уваги зумовлена розумінням реальності загрози найстрашнішої ядерної катастрофи, і потенціальної можливості третьої світової війни (рух американської авіаносної армади до Перської затоки на початку лютого 2026р), перед реальністю якої опинився сучасний світ, всі люди і кожна людина окремо.

Усіляка непередбачувана катастрофа фізичного знищення людства, можливо, і всього живого, є антропологічною і педагогічною бідою, викликаною тим, що в людині не розкривається істинно людське, рано деформується особа і проявляються тваринні риси (бажання домінувати і нищити конкуренцію). Є одвічна проблема – як людині стати людиною. Тепер люди багато чому навчилися – літати, як птахи, плавати, як риби, але жити, як люди, не уміють до цього часу. Можна погоджуватися або не погоджуватися з тим, що провина лежить на «антропосі», яким народжується та існує наш психотип, але навряд чи можна заперечувати, що особу виробляють, формують та створюють соціокультурні складові суспільства. Тому, в усі часи від системи та виховання залежить, яким буде соціум загалом і кожна людина зокрема, чи вдасться втілити ідеали ненасилля, гуманізму і толерантності у практичній площині сьогодення.

На нашу думку потрібно забезпечувати поєднання знань, умінь, навичок, які складають базу інтелектуальної спадщини нації з використанням новітніх знань і технологій, штучного інтелекту, емоційного інтелекту для створення модерної моделі духовності для осіб з спеціальними освітніми потребами в системі філософсько-психологічної освіти.

Початок ХХІ століття приніс світовій цивілізації цілий «багаж» небачених загроз у формі локальних, регіональних, гібридних воєн, геноцид, рецесія світової економіки, інфляція, техногенні катастрофи, голод і зубожіння значної кількості країн світу. Наша країна отримала гарячу фазу війни 24.02.2022 р., спровоковану режимом «братнього сусіда» і як наслідок мільйони переселенців, знищена економічна і цивільна інфраструктура, карколомна інфляція звірства в Бучі, Ірпіні, вбивство полонених в Оленівці, щоденний дронний і ракетний терор. До сталінського голодомору додається путінський «голодомор», екоцид, «містоцид» і геноцид мирного населення. Це реальність сьогодення і слід шукати нові рішення, вибудовувати нову стратегію і соціокультурну парадигму, відповідно духовних ідеалів спеціальної освітньої діяльності крізь призму філософсько-психологічної реальності.

Відсіч ворогу і дослідження духовних цінностей християнства, йоги, буддизму, джайнізму, можливо, відтермінує наближення, Апокаліпсису. Ера Духовності, нова концепції освіти, коли акцент з матеріальної сторони життя має переорієнтуватися до духовної складової.

В. Вернадський, Ціолковський, В. Андрущенко, роздумували про те, що сучасна цивілізація поступово повинна переходити на новий етап розвитку – Ноосферний, космічний, Вселюдський.

У цьому річищі нам імпонує думка авторів про те, що рівень професійної компетенції та культури, характер розвитку особистісних рис і якостей випускників вишів ще не повною мірою сприяють сталому інноваційному розвитку України і забезпеченню її конкурентоспроможності на світових ринках. «Цілком очевидним є безпосередній зв'язок зазначеної проблеми з важливими теоретичними і практичними завданнями. Такі завдання зумовлюють необхідність урахування європейських стандартів професійної освіти, відповідної кардинальної перебудови всієї організації навчально-виховного процесу» [1, с. 182].

Вказана позиція досить актуальна під час гібридних і гарячих фаз воєнних дій, коли ззовні поширюються наративи про меншовартість і недолугість

українців, про їхню ницість і недолугість, відносно духовнішого і розумнішого «старшого російського брата».

Російська шовіністична пропаганда спотворює і дискримінує український національний дух. Ірина Седова наводить наративи людиноненависницької ідеології: «про “бандерівців”, про терористів, про дегуманізацію на основі релігійних переконань, про те, що українські військовополонені є фашистами та терористами, яких треба страчувати» [2].

Віктор Андрущенко переконує, що новопостала реальність формує педагогіку духовності, яка зближувати людей загальнолюдськими цінностями. Адже «... факт домінування відкритого раціоналізму, вибудованого на принципах глобального еволюціонізму, єднання наук про природу й наук про духовність, тобто синтезування різних способів духовно-практичного осягнення світу» [3].

В реаліях російсько-української війни буття перетворюється в діяльність креативного комунікативного конструювання новопосталих нелінійних середовищ, складних реальностей, що перетинаються й взаємно відтворюються: інформаційних, чуттєво-емоційних, інтелектуальних і духовних [4].

Ми погоджуємось з авторами в тому, що завданням для сучасної соціокультурної ситуації і філософії освіти є виховання моральності, духовності у молоді, і це завдання покладено на творчість. Напрямок в розробці цієї проблеми полягає в вивченні джерел духовності на матеріалі творчого засвоєння ряду провідних наук (філософських та соціогуманітарних. Отже: «одернізація освіти, спираючись на соціально-філософські концепції розвитку освіти, виступає як нова спрямованість змістово-сміслових змін і повинна підкріплюватися адекватною освітньою політикою, соціальним проєктуванням, підготовкою викладацького складу, прямими соціальними діями, експериментами. Усі ці системоутворювальні елементи і мають стати предметами подальшого дослідження» [5, с. 255].

Характерною рисою сучасності є те, що модерна педагогічна і філософсько-психологічна думка, в умовах воєнних дій детермінує, необхідність пошуку ефективної систематизації системи освіти і виховання. Тому філософії освіти слушно звернути увагу на інклюзивне навчання, як збалансований комплекс повноцінного доступу до освіти дітям з особливими освітніми потребами.

Інклюзивна педагогіка дає змогу:

- а) формувати особливості, таланти учня;
- б) залучати дітей в шкільну систему і соціум;
- в) працювати над розвитком особистості, для участь в житті школи, інституту;
- г) залучати батьків до навчання і виховання школярів, студентів;
- д) формувати створення умов поваги до навчального закладу, даючи можливість розвиватися і поважати особливості інших дітей;
- ж) налагоджувати толерантні відносини з дітьми, ВПО, волонтерами, педагогами, соціальними працівниками.

Висновки і пропозиції у цьому напрямку. У 2026 році ключовим підходом є гуманістична парадигма, де психологічне розуміння внутрішнього світу дитини, здобувача з особливими освітніми потребами є основою для вибору педагогічних методів виховання.

Актуально, що теоретико-методологічні та психолого-педагогічні аспекти гуманістичної педагогіки, в умовах російсько-української війни, повинні реформуватися як спадок найкращого вітчизняного й зарубіжного освітнього надбання, трансформованого в глибинах філософії освіти і психології. Вона використовує креативний характер, базується на психолого-філософському розумінні духовності, як вищого Вселенського плану. Її визначальними категоріями є одвічні гуманістичні пріоритети: Добро, Справедливість, Честь, Гідність, провідні символи: Віра, Надія, Любов тощо.

Ми переконані, що зміст педагогіки духовності відповідно до останніх досягнень модерної науки (психолого-педагогічної, філософської,

інформаційної); долучати до наповнення курсів духовно-містичні та духовно-етичні філософські скарби людства щодо змісту та методів духовного розвитку особистості з особливими освітніми потребами; включати нові поняття, які б відображали проблеми духовності в його еволюційному розвитку і послідовне висвітлення основних ідей формування духовності сучасної особистості крізь тло філософсько-психологічної освіти.

Беззаперечно, що визначальну роль у розв'язанні психолого-педагогічних проблем формування особистості в умовах спеціальної освітньої діяльності, відіграватиме педагогіка духовності, де учень, студент буде поставати як тілесно-духовно-душевна особистість [6].

Педагогіка духовності формуватиметься в річищі синтезу наук про людину: педагогіки, психології, філософії, природничих наук, а також фундаментальних духовних пошуків нашої Вітчизни. Цей аспект залишається ключовим в умовах дії воєнного стану і мобілізації і повоєнних реаліях функціонування нашої Батьківщини.

Список використаних джерел

1. Турута О.В., Жидкова О.О. Модернізація системи вищої освіти як необхідна складова частина інтеграції України в Європейський освітній простір. *Теорія і методика управління освітою*. 2019. Вип. 10. Т. 2. С. 181 – 183. URL: https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/10/part_2/42.pdf (дата звернення: 19.02.2026).

2. Сєдова І. Шість найпоширеніших наративів російської пропаганди, які допомагають убивати українців. *Zmina*. 11 червня 2024. URL: <https://zmina.info/columns/shist-najrozpovsyudzhenishyh-naratyviv-rosijskoyi-propagandy-shhodo-ukrayincziv-ekspertka/> (дата звернення: 19.02.2026).

3. Андрущенко В.П. Педагогіка духовності: погляд за горизонти сучасного. URL: https://old.npu.edu.ua/images/stories/pdf/rector/statti/ped_duh.pdf (дата звернення: 19.02.2026).

4. Guzhva, A., Shevchenko, Z., Debych, M., Kudrina, T., Dudchenko, V.. The Discourse of Ethical Principles of Interaction with Artificial Intelligence as a Condition for Sustainable Development of Society. *AIP Conference Proceedings*. 2022. <https://doi.org/10.1063/5.0106367>

5. Ісакова О., Баєва О. Проблеми філософії освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 47. Т. 2. URL: https://www.apn-journal.in.ua/archive/47_2022/part_2/39.pdf (дата звернення: 19.02.2026).

6. Polishchuk O., Samchuk Z., Dudchenko V., Shtanagei D., Storozhuk I., Zhabenko O., Chervona L.. Digitization and globalization: Navigating the impact on social capital, natural resources, and environmental sustainability. *E3S Web Conf. Volume 541, 2024. VI International Scientific Forum on Computer and Energy Sciences (WFCES 2024)*. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202454104007>